

UKRAYNA VE İSRAİL-İRAN CEPHELERİNDE SAVAŞ EKONOMİSİ: ABD'NİN JEOEKONOMİK KAZANÇLARI

Doç. Dr. Hasan Hüseyin GÜNEŞ

Analiz

SESA
Enstitüsü

Sosyal Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Enstitüsü
Institute of Social Economic and Political Research

UKRAYNA VE İSRAİL-İRAN CEPHELERİNDE SAVAŞ EKONOMİSİ:

ABD’NİN JEOKONOMİK KAZANÇLARI

Hasan Hüseyin GÜNEŞ

Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Tarih Bölümü.

<https://sesa.org.tr/>

Giriş

2020’lerin ilk yarısı, dünya siyasetini derinden sarsan iki sıcak çatışmaya sahne oldu: Rusya’nın Ukrayna’ya karşı başlattığı savaş ve kısa süre önce patlak veren İsrail-İran çatışması. Bu iki cephe, coğrafi olarak farklı bölgelerde olsa da uluslararası dengeler ve ekonomik çıkarlar açısından birbirine bağlanmış durumda. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD), bu krizlerin her ikisinde de kilit bir aktör konumunda. ABD, bir yandan Avrupa’da müttefikleriyle Rusya’ya karşı Ukrayna’yı desteklerken, diğer yandan Ortadoğu’da İsrail’in yanında İran’la karşı karşıya geliyor.

1

Bu çatışmaların arka planında yalnızca askeri hedefler değil, aynı zamanda jeoekonomik çıkarlar da yer alıyor. Savaş ortamı, devletlerin enerji politikalarından silah satışlarına, finansal sistemlerden uluslararası ittifaklara kadar geniş bir alanda hesap yapmasını gerektiriyor. ABD ise sahip olduğu küresel güç projeksiyonu sayesinde, bu krizlerden enerji, silah sanayii ve dolar merkezli para sistemi üzerinden önemli kazanımlar elde ediyor.

Bu yazıda, savaş ekonomisinin enerji piyasalarına etkisi, Avrupa ve Ortadoğu’daki güvenlik mimarisinin yeniden şekillenmesi, NATO genişlemesinin ABD silah pazarına yansımaları ve doların küresel tahakkümünü koruma stratejileri ele alınacaktır. Tüm bu başlıklar, Ukrayna ve İsrail-İran cephelerindeki gelişmeler ışığında bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilecektir. Ayrıca, Ortadoğu’da Müslüman halkları yakından ilgilendiren yönler özellikle vurgulanarak, yaşananların İslam dünyası perspektifinden ne anlama geldiği incelenecektir.

Savaş Ekonomisi ve Enerji Piyasaları

Ukrayna savaşı, küresel enerji piyasalarını altüst ederek bir savaş ekonomisi dinamiği yaratmıştır. Avrupa ülkeleri, uzun yıllar bağımlı oldukları Rusya gazını bir anda kaybetme riskiyle karşı karşıya kalınca acil biçimde alternatif tedarikçilere yöneldiler. Bu durum, ABD’yi Avrupa’nın başlıca doğal gaz sağlayıcısı konumuna taşıdı. 2022 yılında ABD, sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ihracatında rekor kırdı; daha önce yılda 15 milyon ton civarı LNG aldığı ABD’den Avrupa, savaşın ardından yıllık 55 milyon tondan fazla LNG almaya başladı. Amerikan enerji şirketleri Avrupa’daki açığı kapatmak için sevkiyatlarını neredeyse ikiye katladılar. Sonuç olarak Avrupa’nın toplam ABD LNG ithalatındaki payı, önceki yıllarda %30-40 seviyesindeyken 2022’de %70’e kadar çıktı. Bu dönemde küresel doğalgaz fiyatları fırladığı için, ABD’li LNG üreticileri ve aracılar yüksek karlar elde etti. Amerikan gazını ucuza alıp Avrupa’ya dört katı fiyatla satan aracı şirketlerin astronomik kazançları, Avrupa başkentlerinde tepkiyle karşılandı. Nitekim Avrupa basınında, ABD’nin savaştan “süper kazanç” sağladığı ve müttefiklerini fahiş fiyatlarla karşı karşıya bıraktığı eleştirileri yapılmaya başlandı.

Rusya-Ukrayna savaşı sadece gazı değil, petrol piyasasını da hareketlendirdi. 2022’de petrol fiyatları varil başına 120 dolara yaklaşarak son yılların zirvesine çıktı. Bu durum, küresel petrol şirketlerinin kasalarını doldurdu. Batılı enerji devleri (Amerikan ExxonMobil ve Chevron dahil) 2022 yılında kârlarını bir önceki yıla göre neredeyse ikiye katladılar, toplamda yaklaşık 200 milyar doları bulan rekor kârlar açıkladılar. Bir anlamda savaş yılı, petrol ve gaz sektörü için bir “rant yılı” oldu. ABD Başkanı Biden bile kendi ülkesindeki şirketleri “savaş üzerinden vurgun yapmakla” eleştirmek zorunda kaldı, zira enerji fiyatlarındaki artış içeride enflasyonu körüklüyor, halkın tepkisini çekiyordu. Yine de büyük resimde bakıldığında, enerji krizinden stratejik kazançlı çıkan taraf ABD oldu: Hem Avrupa’nın enerji tedarikinde Rusya’nın yerini alarak jeopolitik nüfuzunu artırdı hem de küresel fosil yakıt üreticileri yüksek fiyatlardan faydalanarak yatırım ve üretim kapasitelerini büyüttü.

Ortadoğu cephesinde de savaş ekonomisinin enerjiye etkileri hissedildi. İsrail-İran çatışmasının patlak vermesi, ilk etapta petrol fiyatlarında bir dalgalanmaya yol açıtıysa da bu etki sınırlı kaldı. İsrail’in Haziran 2025’te İran’a sürpriz saldırısıyla başlayan bu kriz, klasik beklentilerin aksine petrol piyasasında uzun süreli bir panik yaratmadı. Tarihsel olarak Ortadoğu’daki savaşlar petrolde sert fiyat sıçramalarına neden olurdu – örneğin 1973’teki Arap petrol ambargosu fiyatları dört katına çıkarmış, 1990’da Irak-Kuveyt krizi Brent petrolü birkaç ayda ikiye katlamıştı. Fakat bu kez, piyasa aktörleri daha temkinli ve hesaplı davrandı. İsrail-İran çatışmasının ilk günlerinde Brent petrolü %15 kadar değer kazanıp 70 dolardan 81 dolara

çıkıyşsa da, ABD'nin de dâhil olmasıyla çatışmanın sınırlı tutulacağı öngörüsü hakimdi. Nitekim ABD ordusunun İran'ın nükleer tesislerine yönelik sınırlı hava harekâtı ve İran'ın misilleme olarak bir ABD üssüne düşük hasarlı saldırısıyla tansiyon kontrollü biçimde yönetildi. Kısa süre içinde ABD yönetiminin araya girip ateşkes sağladığı açıklandı. Bu gelişmeler üzerine petrol fiyatları hızla eski seviyesine geriledi, hatta savaş öncesinin de altına düştü.

Bu tablo, enerji piyasalarının eskiye kıyasla ne denli esnek hale geldiğini gösteriyor. Bir yandan ABD'nin kaya petrolü ve kaya gazı devrimi sayesinde dünya enerji arzındaki payı yükselmiş durumda. Özellikle Ortadoğu dışı üreticilerin (ABD, Kanada, Brezilya gibi) arzı artırması ve alternatif enerji kaynaklarının gelişmesi, Ortadoğu'daki jeopolitik risklerin petrol fiyatlarına etkisini azaltıyor. Bu da ABD için stratejik bir avantaj: Hem kendi üretimiyle fiyatları dengeleme imkânına sahip, hem de müttefikleri paniğe kapılmadan İran gibi bir ülkeye karşı hamle yapabiliyor. İsrail-İran çatışmasında gördük ki, İran'ın petrolünü tamamen piyasadan silmeden, küresel akışa zarar vermeden İran'a darbe vurma stratejisi izlendi. İsrail hava saldırıları, özellikle İran'ın iç tüketimine dönük rafineri ve depolara odaklandı; küresel ihracat açısından kritik Hormuz Boğazı veya büyük ihraç terminalleri hedef alınmadı. Böylece dünya piyasası bu çatışmayı büyük bir arz krizi olarak yaşamadı. ABD de bu sayede, müttefiki İsrail'i desteklerken küresel ekonomiyi sarsmadan durumu idare etmiş oldu.

Öte yandan, enerji krizleri Ortadoğu'daki Müslüman halklar üzerinde hem olumlu hem olumsuz etkilere yol açtı. Petrol ve doğalgaz ihracatçısı Körfez ülkeleri (Suudi Arabistan, Katar, BAE gibi) Ukrayna savaşıyla yükselen fiyatlardan büyük gelir artışları elde etti. Katar, Avrupa'nın LNG ihtiyacını karşılamada kilit oyuncu haline gelerek uzun vadeli anlaşmalar imzaladı. Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ise yüksek petrol fiyatları sayesinde bütçe fazlaları vererek ekonomilerini rahatlattı. Ancak bölgenin enerji ithalatçısı konumundaki Türkiye, Mısır, Tunus, Ürdün gibi ülkeler için aynı dönemde enerji faturası ağırlaştı. Bu ülkelerde akaryakıt ve elektrik fiyatlarındaki artış halkın yaşam maliyetini yükseltti, enflasyonu azdırdı. Özellikle Türkiye, Rusya'dan indirimli enerji almaya devam etmek için dengeli bir politika izlemeye çalıştı; bir NATO üyesi olmasına rağmen ABD'nin tüm baskısına karşın Rusya'ya karşı sert yaptırımlara katılmamayı seçti. Bu tutum, savaş ekonomisinin dayattığı zorunluluklardan biriydi: Kendi enerji çıkarlarını korumak adına jeopolitik düzendeki kaymalara mesafeli durmak.

Güvenlik Mimarisi: NATO Genişlemesi ve Silah Pazarı

Ukrayna savaşı, Avrupa'nın güvenlik mimarisini kökten değiştirirken NATO ittifakını yeniden canlandırdı. Rusya'nın saldırganlığı karşısında Avrupa ülkeleri yıllardır ihmal ettikleri savunma harcamalarını hızla artırmaya başladılar. Almanya tarihi bir kararla savunma bütçesini büyütüp modern silah alımlarına girişti; İskandinav ülkeleri tarafsızlık siyasetini terk edip NATO'ya katılma kararı aldı (Finlandiya ve İsveç'in üyelik başvuruları bu bağlamda gerçekleşti). Doğu Avrupa ülkeleri (Polonya, Romanya, Baltık devletleri) zaten Rus tehdidini yakından hissediyorlardı, şimdi çok daha büyük ölçekli silahlanma programları başlattılar. Bu silahlanma dalgası, en çok ABD'nin işine yaradı. Zira NATO şemsiyesi altında savunmasını güçlendirmek isteyen ülkelerin tercih ettiği silahların büyük kısmı Amerikan menşeli. ABD, dünyanın en büyük silah ihracatçısı konumunda ve NATO üyeleri arasında standartları belirleyen ülke konumunda olduğu için, yeni alımların önemli bir dilimi Amerikan savunma sanayisine aktı.

NATO'nun genişlemesi ve Ukrayna savaşının tetiklediği tehdit algısı sayesinde, ABD'nin silah pazarındaki payı Avrupa'da rekor seviyelere çıktı. Örneğin Polonya, son iki yılda ABD'den devasa alımlar yaptı: M1A2 Abrams tankları, HIMARS roket sistemleri, Patriot hava savunmaları, Apache saldırı helikopterleri... Polonya ordusunu neredeyse baştan aşağı NATO-standardı Amerikan silahlarıyla donatıyor. Bu sayede Polonya, askeri kapasite olarak Avrupa'nın en güçlü ordularından biri haline gelirken Washington ile ilişkilerini daha da perçinledi. Benzer şekilde, Baltık ülkeleri ve Finlandiya, Rusya'ya komşu olmanın getirdiği endişeyle Amerikan silahlarına yöneldiler. Almanya dahi, uzun süre Avrupa ortak üretimi projelere öncelik verse de, Rus tehdidi belirince ABD'den F-35 savaş uçakları almaya karar verdi. 2024 yılında sadece Avrupa'ya 38 adet F-35 uçağı teslim edildi. İngiltere, İtalya, Norveç, Hollanda gibi geleneksel müttefiklerin yanı sıra yeni katılan ya da katılmak isteyen ülkeler de bu gelişmiş uçakları tercih ediyor. Avrupa genelinde aktif hizmetteki savaş uçaklarının neredeyse yarısının ABD yapımı modeller olması, kıtanın savunmasında Amerikan sanayiinin hâkimiyetini gösteriyor.

ABD'li savunma şirketleri, bu dönemde siparişlere yetişmekte zorlanacak kadar yoğunlaştı. Nitekim ABD Dışişleri Bakanlığı verilerine göre, 2024 mali yılında ABD'nin yabancı ülkelere yaptığı silah satışları %30 artışla 318 milyar doları aşarak tarihin en yüksek seviyesine ulaştı. Bu satışlara Ukrayna'ya doğrudan verilen silah destekleri dâhil değil; onlar ayrı bir kalem. Sadece müttefiklerin satın aldığı silahlar bu rakamı oluşturuyor ki, bunun önemli bir kısmı Avrupa ülkeleri için yapılan anlaşmalardan geliyor. Örneğin 2024 içinde Türkiye'ye F-16 savaş uçağı modernizasyon paketi (ABD'nin diplomatik jesti olarak), Romanya'ya yine

Abrams tank satışları onaylandı. İsrail'e ise tam 18 milyar dolarlık yeni F-15I savaş uçağı anlaşması imzalandı ki bu noktaya aşağıda tekrar değineceğiz. Bu tablo, Ukrayna savaşının yol açtığı küresel güvensizlik ortamının ABD'nin silah sanayiine yaradığına işaret ediyor.

NATO'nun genişlemesi de silah pazarının genişlemesi demek oldu. Uzun süredir tartışılan "NATO genişlerse sınırlarına Rusya'yı rahatsız eder" tezi bir yana, bir de ekonomik boyutu var: Yeni katılan her ülke, envanterini NATO standartlarına uydurmak zorunda. Bu da genellikle eski Sovyet yapımı teçhizatın tasfiye edilip ABD başta olmak üzere Batılı üreticilerden yeni sistemler alınması anlamına geliyor. Doğu Avrupa ülkeleri NATO'ya ilk katıldıklarında (1999 ve 2004 dalgaları), bu dönüşüm kademeli olmuştu; ama şimdi güvenlik endişesi yüksek olduğu için çok hızlı gerçekleşiyor. Finlandiya, NATO üyesi olur olmaz ABD'den hava savunma sistemleri alacağını duyurdu. Eğer Ukrayna bir gün NATO üyeliğine yaklaşırsa, muazzam bir yeniden silahlanma pazarının daha açılması gündeme gelebilir. Kısacası ABD, NATO'yu genişleterek silah pazarını da genişletmiş oluyor. Bu durum elbette sadece ekonomik değil, stratejik bir sonuç: Avrupa ordularının Amerika'ya bağımlılığı ne kadar artarsa, kıtanın güvenlik mimarisi de o kadar Washington ekseninde kalacaktır.

Ortadoğu'daki güvenlik mimarisi de bu dönemde kayda değer değişimler yaşadı. İsrail-İran çatışması, bölgede zaten var olan kamplaşmayı iyice keskinleştirdi. İsrail ile bazı Arap ülkelerinin yakınlaşmasını sağlayan Abraham Anlaşmaları (Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn'in İsrail'le normalleşmesi) bölgesel ittifakları ABD lehine dönüştürmüştü. Suudi Arabistan da ABD'nin arabuluculuğunda İsrail'le ilişkileri normalleştirmeye hazırlanıyordu. Tüm bunların ortak paydası, İran tehdit algısı idi: Pek çok Sünni Arap lider, İran'ın nüfuzundan ve nükleer programından çekindiği için İsrail'le bile iş birliğine razı oldu. Washington, bu fırsatı kullanarak Ortadoğu'da adeta bir "Arap NATO'su" benzeri bir blok oluşturma planı güttü. İsrail ile Arap komşularını aynı safta buluşturup İran'a karşı birleşik bir cephe kurmak, hem ABD'nin bölgedeki çıkarlarını güvence altına alacak hem de devasa silah anlaşmalarının önünü açacaktı.

Nitekim BAE'nin İsrail'le normalleşmesinin ardından ABD, Abu Dabi'ye milyarlarca dolarlık F-35 savaş uçakları satmayı gündemine aldı (her ne kadar süreç sonra yavaşlasa da niyet ortadaydı). Suudi Arabistan ile İsrail barışı sağlanabilseydi, Riyad'ın ABD'den modern silah sistemleri ve hatta sivil nükleer teknoloji karşılığında bu adımı atacağı konuşuluyordu. İran'ın balistik füze ve insansız hava aracı tehdidine karşı Körfez ülkelerine Amerikan hava savunma sistemleri yerleştirme projeleri de bu çerçevede tartışıldı. Özetle, İran tehdidi algısı

ABD'nin Ortadoğu silah pazarını da büyüten bir unsura dönüştü. 2022-2024 arasında Suudi Arabistan ve Katar başta olmak üzere Körfez ülkeleri Patriot ve THAAD gibi ABD yapımı hava savunma sistemlerini filolarına kattılar, İsrail ise ABD'den ek Arrow ve Iron Dome savunma bataryaları tedarik etti. İsrail-İran gerilimi sıcak savaşa dönüşürken İsrail'in talebiyle ABD, bölgeye ek uçak gemileri ve askeri varlık kaydardı; bu da ABD savunma sanayiine yeni bakım, lojistik ve mühimmat ihtiyaçları demektir.

Ancak Ortadoğu'daki bu güvenlik mimarisi hamlelerinin bölge halkları nezdinde karşılığı karmaşık. Arap ve Müslüman halkların önemli bir kısmı için İsrail hâlâ meşruiyeti sorunlu bir aktör ve Filistin meselesinin faili konumunda. Dolayısıyla liderlerinin İsrail'le yakınlaşmasını onaylamıyorlar. Nitekim 2023'te Filistin'de yaşanan çatışmalar (Gazze'ye yönelik harekâtlar vb.), Suudi Arabistan ve diğerlerinin İsrail'le normalleşme adımlarını dondurdu; kamuoyu tepkisi gözetildi. Şimdi İsrail'in İran'la doğrudan çatışmaya girmesi, sokaktaki Arap ve Müslüman açısından daha da vahim bir gelişme olarak algılanabilir. Bir Yahudi devleti ile bir İslam Cumhuriyeti'nin savaşı, mezhebi veya siyasi çekinceler bir yana bırakıldığında, genel olarak "Müslüman bir halkın başka bir dış güç tarafından vurulması" şeklinde yorumlanabilir. Bu da Ortadoğu'nun sokaklarında infiale yol açabilecek bir hadisedir. ABD'nin bu çatışmada İsrail'i desteklemesi, İslam dünyasındaki Amerikan karşıtlığını daha da körükleyebilir. Bölgedeki müttefik rejimler, halklarının tepkisini dengelemek ile ABD'den güvenlik garantisi alma arasında zorlanmaktalar. Bu itibarla, Washington'un Ortadoğu'da kurmaya çalıştığı güvenlik mimarisi, toplumlar düzeyinde kırılabilir bir zemine sahip.

Jeoekonomi ve Dolar Hegemonyası

Savaşlar sadece bombalarla değil, ekonomik yaptırımlar ve finansal hamlelerle de yapılıyor. Ukrayna savaşıyla birlikte ABD liderliğinde eşi benzeri görülmemiş ekonomik yaptırımlar devreye sokuldu. Rusya adeta küresel finans sisteminden izole edilerek cezalandırıldı: Rusya Merkez Bankası'nın yüz milyarlarca dolarlık rezervine ABD ve Avrupa tarafından el konuldu, büyük Rus bankaları uluslararası ödeme sistemi SWIFT'ten çıkarıldı, Rusya'nın petrol ve gaz gelirlerini kısıacak tavan fiyat mekanizmaları uygulandı. Bütün bu adımların başarısı ise büyük ölçüde dolar merkezli ekonomik düzenin devamına dayanıyordu. ABD doları, hâlâ dünya ticaretinin ve finansının ana rezerv parası konumunda olduğu için, Washington'un koyduğu yaptırımlara uymamak neredeyse imkânsız hale geliyor. Avrupalı müttefikler, istemeseler bile Rusya'ya karşı dolar ve euro cinsinden işlemleri durdurmak

zorunda kaldılar. Çünkü aksi halde Amerikan finans sistemi tarafından cezalandırılma (ikincil yaptırımlar) riski vardı. Bu da ABD'nin küresel para sistemindeki hakimiyetini bir kez daha teyit etti.

Dolar hegemonyasının korunması, ABD için jeoekonomik bir öncelik. Zira doların uluslararası konumu, ABD'ye büyük bir ekonomik tahakküm gücü veriyor: Kendi para biriminde borçlanıp dünyadan mal ve hizmet satın alabiliyor, parasını basarak krizleri atlatabiliyor, en önemlisi de hasım gördüğü ülkeleri finansal olarak boğabiliyor. Rusya örneğinde bunu net biçimde gördük. Benzer şekilde, İran uzun yıllardır dolar sisteminin dışında bırakılarak nefessiz bırakılmaya çalışıldı. İran'ın petrol satışlarından elde ettiği gelirler ABD yaptırımları nedeniyle bankalarda donduruldu, uluslararası ticareti nakit ve altın gibi dolara alternatif yollarla yürütmeye mecbur kaldı. Şimdi İsrail-İran gerilimi tırmanırken ABD'nin elinde yine en güçlü koz ekonomik yaptırımlar olacak. İran'a yeni ve daha sert yaptırımlar gündeme gelebilir; bu da İran ekonomisini zayıflatırken ABD'nin bölgedeki finansal nüfuzunu güçlendirecektir.

Ancak burada ABD açısından uzun vadeli bir ikilem de mevcut: Yaptırımlar kılıcını ne kadar çok kullanırsa, doların tarafsız bir küresel para olarak cazibesini o kadar zedeler. Rusya'ya uygulanan sert finansal yaptırımlar, Çin başta olmak üzere yükselen güçleri alternatif mekanizmalar arayışına itti. Nitekim savaşın ardından Moskova ve Pekin, dolar kullanımını azaltmak için kendi para birimleriyle ticareti artırma adımları attılar. Çin ile Körfez ülkeleri arasında petrodolar sistemine alternatif olabilecek şekilde petroyuan tartışmaları başladı (Çin, Suudi petrolünü yuan ile almayı teklif etti). Rusya, Türkiye ve İran gibi ülkeler karşılıklı ticarete milli paraları kullanma konusunda anlaşmalar imzaladılar. Hindistan, Rus petrolünü dolar yerine rupi ile almanın yollarını denedi. Bütün bunlar, ABD'nin dolar merkezli tahakkümüne karşı küçük de olsa gedikler açma girişimleri olarak görülebilir. Şimdilik doların rakibi ciddi bir alternatif yok; zira küresel finansal ekosistem, New York ve Londra eksenli işliyor, güvenilir yatırım limanı olarak dolar cinsinden varlıklar (ABD hazine tahvilleri gibi) eşsiz bir konumda. Fakat yine de Washington, hegemon gücünü korumak için müttefiklerini yakın tutmak ve ortak bir cephe halinde hareket etmek zorunda olduğunu biliyor.

Ukrayna savaşı bu açıdan ABD'ye önemli bir imkan sağladı: Transatlantik ittifakı ekonomik cephede de kenetledi. Avrupa Birliği ülkeleri, kendi enerji maliyetlerine ve şirketlerinin zararına da olsa ABD'nin yaptırım liderliğine katıldılar. Bu durum, ABD'nin küresel finans sistemi kontrolünü pekiştirdi. Amerikan bankaları ve dolaylı olarak doları kullanan ödeme ağları, “güvenilir liman” algısıyla daha da merkezileşti. Savaşın ilk aylarında

yaşanan belirsizlik ortamında dünya genelinde yatırımcılar paralarını dolara yönlendirdi; ABD doları diğer para birimlerine karşı değer kazandı. Bu değerlenme, ABD'nin enflasyonla mücadelesini kısmen zora soksa da, uzun vadede dolara olan talebin sürdüğünü gösterdi. Gelişmekte olan ülkeler ise bu dönemde maalesef olumsuz etkilendi: Kendi para birimleri değer kaybetti, dolar cinsinden borçların maliyeti arttı. Türkiye, Mısır gibi ülkelerde döviz kuru baskısı ve enflasyon, Ukrayna savaşı sonrası daha da şiddetlendi. Yani ABD, finansal güvenli liman olmanın avantajını yaşarken, birçok Müslüman ülke dahil gelişen ekonomi bu fırtınada savruldu.

Öte yandan, jeoekonomik kazanç kavramı sadece doğrudan para akışı anlamına gelmiyor; ABD, bu krizler sayesinde rakiplerine karşı ekonomik üstünlüğünü de korumuş oluyor. Rusya'nın Avrupa enerji pazarından dışlanması, uzun vadede ABD'nin müttefiklerini kendi enerji hattına çekmesini sağladı. İran'ın uluslararası sistemden dışlanması ise bölgedeki Amerikan karşıtı bir gücün zayıf kalmasını temin ediyor. Dahası, bu tür savaş dönemlerinde ABD'nin teknoloji şirketleri, finans kuruluşları, hatta tarım endüstrisi bile dolaylı faydalar görüyor: Ukrayna savaşı küresel tahıl krizine yol açtığında Amerikan ve Kanada'lı tahıl üreticileri yeni pazarlar buldular; Avrupa'nın savunma atağı Amerikan ve İngiliz savunma firmalarının hisselerini yükseltti; enerji yatırımları için ABD içindeki fosil yakıt üreticilerine yeni finansman sağlandı. Bir bakıma ABD, sistemik olarak kendini güçlendiren bir savaş ekonomisi döngüsü yaşıyor. Bu döngüde dolar hem bir araç hem de bir sonuç: Hem bu sayede savaşların maliyetini finanse ediyor, hem de her kriz sonrası güvenli liman olarak çıkıp daha da güçleniyor.

Ortadoğu'ya ve İslam Dünyasına Yansımalar

Ukrayna savaşı ve İsrail-İran çatışmasının, Ortadoğu'daki Müslüman halklar açısından sonuçları ayrı bir dikkat gerektiriyor. Bu tür küresel krizlerin genellikle en ağır yükünü, doğrudan çatışmaya taraf olmasalar bile, kırılgan ekonomilere sahip Müslüman nüfuslar çekiyor.

İlk olarak, gıda güvenliği meselesi baş gösterdi. Rusya ve Ukrayna, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın ekmek sepeti gibiydi; bu bölgedeki birçok ülke buğdayının yarıdan fazlasını bu iki ülkeden ithal ediyordu. Savaş patlak verince tahıl sevkiyatları durdu, küresel buğday fiyatları rekor seviyelere çıktı. Mısır, Lübnan, Yemen gibi ülkelerde halk ekmek fiyatlarında ani artışlarla karşılaştı. Özellikle Mısır gibi yoksul kesimleri korumak için ekmek sübvansiyonu

uygulayan ülkelerde hükümetler bütçelerini zorlayarak fiyat artışlarını frenlemeye çalıştılar. Yemen, zaten iç savaş ve yoksulluk pençesinde kıvrılırken Ukrayna'dan buğday gelmeyince ekmek bulmak iyice zorlaştı; açlık tehlikesi büyüdü. Lübnan, 2020'deki Beyrut patlamasında ana silosunu kaybetmişti, en fazla bir aylık tahıl stoğu vardı; Ukrayna savaşı yüzünden un krizi kapağına dayandı. Bu tablo, savaşın coğrafi olarak uzak olsa da Müslüman coğrafyalarda günlük hayatı etkilediğini gösteriyor. Nitekim Türkiye ve BM arabuluculuğunda Karadeniz'den tahıl koridoru açılması, Mısır'dan Sudan'a kadar birçok ülkenin ekmek fiyatlarını makul düzeyde tutmak için hayati önem taşıdı. Bu insani boyut, jeoekonomik hesapların ötesinde, savaşların Müslüman halkların sofralarına kadar uzanan etkisini simgeliyor.

İkinci olarak, bölgesel diplomasi ve kamplaşma alanında Ortadoğu ülkeleri zor kararlarla karşılaştılar. Bir yanda kadim ilişkileri olan Rusya, diğer yanda stratejik müttefik ABD dururken çoğu ülke ikili oynamaya çalıştı. Körfez şeyhlikleri, Ukrayna işgalini onaylamasalar da Rusya'ya açık cephe almadılar; OPEC üretim politikalarında Moskova ile iş birliğini sürdürdüler. Suudi Arabistan, ABD'nin "Rusya'ya petrol silahını kullanma" çağrılarını direnerek üretimi kısımaya devam etti, fiyatları yüksek tutarak kendi çıkarını korudu. Bu tavır Washington'da hoşnutsuzluk yarattı; hatta Biden yönetimi Suudileri "Rusya safında" olmakla itham eden sert açıklamalar yaptı. Sonunda, ABD ile Suudiler arasındaki soğukluk Çin'in arabuluculuğunda Riyad ve Tahran'ın barışmasına zemin hazırladı. Çin, Mart 2023'te Suudi Arabistan ve İran'ı masaya oturtarak diplomatik bir zafer kazandı. Bu gelişme, Ortadoğu'da ABD hegemonyasının mutlak olmadığına göstergesiydi. Müslüman ülkeler, büyük güçler rekabetinde kendi çıkarlarını maksimize etmek için manevra alanı bulabildiklerini gösterdiler. Fakat İsrail-İran çatışması patlayınca bu kırılgan diplomasi girişimleri sekteye uğradı. İran ile yeni sayfa açan Körfez ülkeleri, şimdi İsrail'in İran'a saldırısıyla zor bir duruma düştüler. Hem İran'la diyalogu koparmak istemiyorlar, hem de ABD ile cepheleşmekten kaçınıyorlar. Bu ikilem, önümüzdeki dönemde Ortadoğu jeopolitiğini oldukça çetin sınavlara sokacak. Halklar ise kendi hükümetlerinden tutarlı bir duruş bekliyor: Ya ümmet dayanışması adına İran'ın yanında olun, ya da çıkar pragmatizmi ile ABD-İsrail çizgisini destekleyin. Bu ikisinin ortasını bulmak her zamankinden zor olacak.

Üçüncü olarak, savaşların bölgesel çatışmalara etkisi kaçınılmaz biçimde hissediliyor. Ukrayna savaşına dünya odaklanırken Orta Doğu'daki krizler (Suriye, Yemen, Filistin) görece geri planda kaldı. Batı dünyası tüm dikkatini ve kaynaklarını Ukrayna'ya yönlendirdiği için, örneğin Suriye'ye insani yardım fonlarında azalmalar yaşandı. Mülteci kamplarına giden yardımlarda kesintiler oldu. Birçok Suriyeli, Yemenli için uluslararası toplumun ilgisi azalınca

mağduriyetler derinleşti. Bu durum, bölgedeki Müslüman toplumlarda belli bir çifte standart algısını besledi: “Söz konusu Avrupa’da bir ülke olunca seferber oluyorlar, ama biz yıllardır acı çekerken kimse bu kadar umursamadı” duygusu yaygınlaştı. Nitekim 2022’de Ukraynalı mültecilere kapılarını açan Batı ülkelerinin, Suriyeli veya Afgan mültecilere aynı cömertliği göstermemiş olması eleştiri konusu oldu. Bu algı, İslam dünyasında emperyal güçlere karşı tarihi güvensizliği yeniden alevlendirdi. ABD’nin bu konudaki tutumu da sorgulandı; zira Washington yıllarca demokrasi ve insan hakları söylemiyle Ortadoğu’ya müdahil olmuştu, ancak Ukrayna meselesinde sergilenen kararlılıkla Filistinlilerin veya Suriyelilerin dramına gösterilen duyarsızlık arasındaki tezat dikkat çekiciydi

Son olarak, Müslüman halklar için güvenlik ve istikrar arayışı önem kazandı. İsrail-İran çatışması, bölgede çok daha geniş bir yangını tetikleyebilirdi. İsrail’in İran’a saldırısı, İran’ın müttefikleri olan Lübnan Hizbullah’ını veya Irak-Suriye hattındaki milis güçlerini harekete geçirebilirdi. Böyle bir senaryoda, mezhepsel boyutları da olan geniş çaplı bir savaşın eşiğine gelinebilirdi. Allah’tan ki çatışma kısa kesildi ve ateşkes sağlandı; fakat bölge halkları bu olaydan ciddi bir ders çıkardı: Ortadoğu, hala büyük güçlerin ve bölgesel güçlerin bilek güreşine sahne olabilecek kadar kırılgan. Bu da sıradan insanların barış içinde, istikrarlı bir yaşam sürme ümitlerini zedeliyor. Irak, Suriye, Lübnan gibi ülkeler zaten yıllarca savaş deneyimledi; İran halkı olası bir savaşın tedirginliğini iliklerinde hissetti; Körfez’de insanlar füze saldırısı korkusuyla yaşadı. Yani ABD ve müttefikleri ile Rusya-İran eksenindeki rekabet, eninde sonunda Müslüman coğrafyaların sokaklarına sirayet ediyor. Bu gerilim ortamı, ekonomik kalkınmayı da demokrasi taleplerini de gölgede bırakıyor. İnsanlar öncelikle can güvenliğini düşünür hale geliyor, başka hususlar ikinci plana itiliyor.

KARŞI GÖRÜŞLER VE YANITLAR

Yukarıdaki çözümleme, ABD’nin Ukrayna savaşı ve İsrail-İran çatışması üzerinden sağladığı jeoekonomik kazançlara odaklanmış; enerji, savunma ve finansal alanlardaki dönüşümler bu çerçevede değerlendirilmiştir. Ne var ki, bu tespitin mutlaklaştırılmaması, sürecin yalnızca Washington merkezli okunmaması için bazı karşıt perspektiflerin de dikkate alınması gerekir. Zira uluslararası ilişkilerde kazançlar çoğu zaman mutlak değil, görece (relative gains) biçimde ortaya çıkar; aynı süreçten farklı aktörler, farklı düzeylerde fayda ya da zarar görebilir. Ayrıca söz konusu jeoekonomik stratejilerin hem ABD açısından hem de diğer aktörler nezdinde kısa ve uzun vadeli etkileri birbirinden ayrıştırılmalıdır.

Bu bölümde, yukarıda sunulan analizlere yönelik yedi temel karşıt görüş ele alınacak; bu görüşlerin dayandığı veriler, akademik ve medya kaynaklarıyla birlikte özetlenecek ve ardından yazının genel perspektifiyle tutarlı bir şekilde, bu eleştirilere sistematik yanıtlar verilecektir.

1. Krizlerin ABD için de Ciddi Maliyetleri Olduğu

Karşı Görüş: Ukrayna savaşı ve diğer krizlerin ABD'ye yalnız kazanç değil, ciddi ekonomik maliyetler de yüklediği savunuluyor. Örneğin Ukrayna'daki savaş, enerji ve emtia fiyatlarını sıçratarak ABD'de enflasyonu 41 yılın zirvesine çıkardı ve Amerikalı tüketicilerin bütçesine zarar verdi. Ayrıca Washington'un Ukrayna'ya verdiği destek kapsamında yüz milyarlarca dolar tutarında yardım yapıldı; savaşın başlangıcından bu yana ABD'nin Ukrayna'ya ayırdığı toplam kaynak 175 milyar doları buldu (bu tutarın 128 milyar doları doğrudan Kiev'e aktarılmıştır). Bu ölçekte harcamalar ve yükselen enflasyon, krizin ABD ekonomisine de ciddi bir fatura çıkardığına işaret ediyor.

Yanıt: ABD tarafından yapılan bu yardımlar ABD ekonomisinin büyüklüğü yanında çok küçük bir paydır (toplam yardım, ABD GSYH'sinin %0,5'inden azdır) ve bu desteğin yaklaşık %60'ı aslında Amerikan bürokrasisine ve sanayisine harcanarak ülke içinde kalmaktadır. Bu sayede ABD, doğrudan savaşa girmeden küçük bir yatırımla Rusya'ya büyük bir maliyet yükleyebilmiştir. Enflasyonun yükselmesi kısa vadede halkı zorlasa da ABD ekonomisi yüksek faiz politikasıyla bunu kontrol altına alabilmiş; dahası, kriz ortamında küresel sermayenin güvenli liman arayışı Amerikan finans sistemine yönelerek dolar talebini artırmıştır. Dolayısıyla ABD, katlandığı maliyetleri yönetilebilir düzeyde tutarken jeopolitik rakiplerine ekonomik zarar verme ve kendi endüstrilerini canlandırma imkânı bulmuştur.

2. ABD'nin Gelişmeleri Planlamak Yerine Tepkisel Hareket Ettiği

Karşı Görüş: Bu görüşe göre Washington yönetiminin söz konusu krizleri önceden planladığı ya da ustaca yönettiği düşüncesi abartılıdır; aksine ABD çoğunlukla beklenmedik gelişmelere tepkisel biçimde yanıt vermiştir. Örneğin Rusya'nın Ukrayna'yı işgalini ABD önle(ye)medi ve savaş başladıktan sonra adım adım reaksiyon gösterdi. Nitekim uzmanlar, Biden hükümetinin Ukrayna'ya silah sağlama ve yaptırım adımlarının büyük ölçüde Rusya'nın hamlelerine tepkisel olarak geliştiğini, önceden tasarlanmış kapsamlı bir stratejinin parçası

olmadığını vurguluyor. Benzer şekilde, İsrail-İran geriliminde de ABD'nin olayları yönlendirmekten ziyade oluşan duruma uyum sağladığı, krizi yönetirken esasen tepkisel davrandığı öne sürülüyor.

Yanıt: Her ne kadar ABD savaşları bizzat başlatan taraf olmasa da, Biden yönetimi Ukrayna savaşını Rusya'yı zayıflatıp Batı ittifakını güçlendiren ve NATO'yu yeniden konumlandıran stratejik bir fırsat olarak değerlendirdi. Washington'un adımları tesadüfi değil, belli bir büyük stratejiye hizmet eden hamlelerdir: Örneğin yıllardır Avrupalı müttefiklerini Rus gazına bağımlılık konusunda uyaran ABD, savaş patlak verdiğinde önceden hazırladığı LNG kapasitesiyle hızla devreye girip Avrupa'nın ana tedarikçisi oldu. Yine NATO'nun genişlemesi ve artan savunma harcamaları, ABD'nin uzun vadeli hedefleriyle örtüşen gelişmelerdir. Kısacası, ABD kriz anlarında tepkisel kararlar verse bile bunlar kendi jeostratejik planlarıyla uyumlu ve bilinçli kararlardır; Washington, olayları yalnızca izlemekle kalmamış, fırsatları lehine çevirecek biçimde yönlendirmiştir.

3. Diğer Ülkelerin de Kazançlı Çıktığı (Avrupa, Çin, Hindistan)

Karşı Görüş: ABD'nin jeoekonomik kazanımlarına odaklanmak tek taraflı bir bakış olabilir; zira Ukrayna savaşı ve bölgesel krizlerden başka aktörler de önemli kazançlar elde etti. Örneğin Avrupa ülkeleri savunma harcamalarını katlayarak kendi silah sanayilerini canlandırdı; kıtada savunma sektörü 2023'te %16,9 büyüyerek 160 milyar € gibi rekor bir gelire ulaştı. Çin ise Rusya'ya uygulanan Batı yaptırımlarını fırsata çevirip Rus pazarını doldurdu ve indirimli Rus enerji kaynaklarına erişti – nitekim Ukrayna savaşı “Rusya'nın Çin'e yaptığı bir hediye” olarak görülüyor, çünkü yuanın uluslararası kullanımını artırdı ve Çin şirketlerine Rusya'da yeni pazarlar açtı. Benzer şekilde Hindistan da jeopolitik açıdan tarafsız kalarak ucuz Rus petrolü satın alıp enerji faturasını düşürdü; savaş sonrası indirimli Rus petrolü sayesinde Hindistan'ın 2022-24 döneminde toplam yaklaşık 8 milyar dolar tasarruf ettiği hesaplanıyor. Kısacası krizlerin tek kazananının ABD olmadığına, Avrupa'dan Asya'ya birçok ülkenin pragmatik kazanımlar elde ettiğine dikkat çekiliyor.

Yanıt: Diğer aktörlerin kazançları olsa da bunlar ABD'nin liderlik ettiği düzende gerçekleşmiş ve ABD'nin stratejik üstünlüğünü sarsmamıştır. Avrupa savunma sanayiinin canlanması, büyük ölçüde NATO şemsiyesi altında ve ABD ekseninde olmuştur; kritik kararlar hâlâ Washington'da alınmakta, Avrupa ülkeleri savunmada çoğunlukla tepkisel ve plansız hareket etmektedir. Nitekim Avrupa ordularının güçlenmesi bile Amerika'ya bağımlılığı

artırdığı ölçüde, kıtanın güvenlik mimarisi Washington ekseninde kalmaya devam edecektir. Çin ve Hindistan'ın ekonomik avantajları ise uzun vadede ABD'nin kurduğu finansal düzene alternatif oluşturamamaktadır. Dolara rakip olması beklenen yuanın payı küresel rezervlerde halen %3'ün altındadır ve tam konvertibilite engeli gibi yapısal sorunlar nedeniyle Çin'in para birimi ABD dolarına gerçek bir meydan okuma yaratamamaktadır. Ayrıca Rusya'nın Çin ve Hindistan'a bağımlı hale gelmesi, ABD'nin rakip bloğu bölme stratejisine de uygundur. Özetle, diğer aktörler kısa vadede bazı getiriler elde etseler bile, bu durum ABD'nin birincil kazanan ve belirleyici güç olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. ABD, krizleri yönetirken müttefiklerini de kısmen kazançlı çıkararak kendi liderlik pozisyonunu pekiştirmiştir.

4. Silah İhracatının Uzun Vadede Stratejik Bağımlılık ve Risk Oluşturduğu

Karşı Görüş: ABD'nin savaşlar sayesinde artan silah ihracatı kısa vadede ekonomik kazanç getirir de uzun vadede müttefiklerini ABD'ye aşırı bağımlı hale getirerek stratejik riskler doğurabilir. Avrupa ülkeleri ve diğer müttefikler ABD'den yüklü silah alımları yaparken bu durum onların savunma sanayinde kendi kendine yeterliliğini baltıyor ve Washington'a bağımlılıklarını tehlikeli biçimde artırıyor. Ayrıca büyük miktarda silah pompalamak bölgesel silahlanma yarışlarını körükleyebilir, çatışmaları uzatabilir ve ileride bu silahların kötü ellere geçmesi riski de bulunur. Nitekim uzman analizleri, kontrolsüz silah satışlarının çatışmaları alevlendirme, rakipleri kışkırtma, silahlanma yarışlarını tetikleme ve hatta Amerikan silahlarının bir gün ABD çıkarlarına aykırı şekilde kullanılma tehlikesine yol açabileceğini belirtiyor. Bu nedenle silah ihracatına dayalı kazançların, müttefiklerde stratejik bağımlılık yaratarak ve çatışma risklerini artırarak uzun vadede ABD'nin aleyhine sonuçlar doğurabileceği savunuluyor.

Yanıt: Silah ihracatıyla oluşan bağımlılığın aslında ABD açısından bir kaldıraç olduğunu ve risklerin yönetilebilir olduğu söylenebilir. Birçok ülke, savunması için dış kaynağa muhtaç olduğundan, silah tedarikinde ABD'ye bağımlı hale gelmeleri Washington'a onların üzerinde etki ve nüfuz kurma imkânı verir. Örneğin Avrupa orduları ABD menşeli sistemlere bağımlı kaldıkça askeri ve siyasi olarak ABD'nin çizgisinden çıkmaları zorlaşacaktır. Bu bağımlılık, ABD'ye müttefiklerini yönlendirme ve gerektiğinde baskı uygulama gücü tanıdığı için stratejik bir avantajdır. Silah satışlarından kaynaklanan çatışma riskleri konusunda ise ABD, dikkatli bir kontrol politikası izlemektedir: Hangi silahların kime verileceğini jeopolitik hesaplarla belirlemekte, hassas teknolojilerin yayılmasını

sınırlandırmaktadır. Dahası, ABD'nin Ukrayna'ya sağladığı silahlar Rusya'nın askeri kapasitesini büyük ölçüde erozyona uğratmış ve Amerikan askeri personeli riske atmadan Moskova'ya stratejik darbe indirilmesini sağlamıştır. Bu örnek, silah desteğinin doğru yönetildiğinde ABD'ye rakiplerini zayıflatma imkânı verdiğini gösteriyor. Sonuç olarak, silah ihracatının doğurduğu bağımlılık ABD tarafından özenle yönetilen ve tersine ABD lehine sonuç veren bir durumdur; riskler ise kazanımların yanında kontrol altında tutulabilmektedir.

5. Doların Hâkimiyetinin Kırılmağaştığı ve Alternatif Arayışların Yükseldiğı

Karşı Görüş: ABD'nin finansal sistemi ve dolar hegemonyası da bu krizlerden yara almıştır. Rusya'ya uygulanan sert yaptırımlar ve doların bir silah olarak kullanılması, pek çok ülkeyi dolar alternatifi arayışlara itmiştir. Çin, Rusya, İran gibi ülkeler uluslararası ticarete doları baypas etmek için yerel paralarla takas mekanizmaları kurmaya, hatta BRICS çatısı altında yeni bir ortak para birimi fikrini tartışmaya başladılar. Hazine Bakanı Janet Yellen dahi “finansal yaptırımların aşırı kullanımının uzun vadede doların hegemonik konumunu zayıflatma riski taşıdığını” kabul etti. Nitekim son dönemde yuan'ın küresel kullanımının arttığı, bazı Körfez ülkelerinin petrol satışlarında doları bırakıp yuan veya diğer para birimlerini değerlendirdiğı görölüyor. BRICS ülkeleri altın destekli ortak para birimi gibi fikirleri masaya yatırıyor. Bu eğilimler, doların uluslararası hakimiyetinin artık kırılmağaştığı ve savaşların da etkisiyle hızlanan “küresel finansal çoğullaşma” arayışlarının yükseldiğı yönünde yorumlanıyor.

Yanıt: Dolar merkezli finans sisteminin kısa vadede ciddi bir sarsıntı yaşamadığını, tersine kriz koşullarında doların güvenli liman konumunun pekiştiğı vurgulamak gerekir. Saygın analizler, ABD dolarının halen dünya rezervlerinin büyük kısmını oluşturduğunu ve ne euro ne de BRICS girişimlerinin küresel dolar talebini azaltabildiğini ortaya koyuyor: Dolar, küresel döviz rezervlerinde, ticaret faturalarında ve finansal işlemlerde başat konumunu sürdürmekte ve orta vadede bu dominasyonun güvende olduğı belirtilmektedir. Hatta güçlü ABD ekonomisi, sıkı para politikası ve jeopolitik riskler nedeniyle son dönemde doların rolü daha da güçlenmiştir. BRICS cephesindeki alternatif para girişimleri ise somut bir ilerleme sağlayamamıştır; Rusya'ya yaptırımlar bu arayışları hızlandırırsa da BRICS'in de-dolarizasyon çabalarında kayda değer bir sonuç alınamadığı raporlanmıştır. Örneğin Çin yuanının uluslararası rezervlerdeki payı 2022'de zirve yapıp %2,8'e çıktıktan sonra 2023'te

%2,3'e gerilemiştir, yani rezerv yöneticileri hala doları tercih etmektedir. Benzer şekilde, euro da yaptırım riskleri nedeniyle eskisi kadar güvenli görülmemekte, alternatif arayan bazı ülkeler dolar yerine euroya değil altına yönelmektedir. Sonuç itibarıyla doların hegemonik pozisyonu kısa vadede sarsılmamış, rakip para girişimleri ciddi bir tehdit oluşturamamıştır. ABD, doların üstünlüğünü korumak için gerektiğinde faiz politikası ve finansal yaptırımlar gibi araçlarla sistemi desteklemekte; savaşların ardından dolar, güvenilir rezerv para olarak krizlerden daha da güçlenerek çıkmaktadır.

6. Müslüman Ülkelerin de Pragmatik Kazançlar Sağladığı

Karşı Görüş: Sadece ABD ve büyük güçler değil, krizlerden Müslüman ülkeler de fırsatçı kazançlar elde etti. Özellikle enerji zengini Orta Doğu ülkeleri, Ukrayna savaşıyla tavan yapan petrol ve gaz fiyatları sayesinde bütçelerini doldurdu. Örneğin Suudi Arabistan, 2022'nin ilk 9 ayında petrol gelirlerini bir önceki yıla göre %83 artışla 253 milyar dolara yükselterek uzun yıllar sonra ilk kez bütçe fazlası verdi. Katar, Avrupa'nın Rus gazından doğan açığını kapatmak için LNG ihracatını artırıp Batılı alıcılarla uzun vadeli anlaşmalar yaptı; bu sayede hem gelirini artırdı hem de piyasalardaki konumunu güçlendirdi. Türkiye gibi ülkeler de Rusya'ya uygulanan yaptırımlara katılmayarak ticari avantaj sağladı; savaş sonrası dönemde Türkiye'nin Rusya ile ticaret hacmi ve enerji iş birlikleri büyüdü. Bu örnekler, Müslüman coğrafyadaki aktörlerin de krizleri pragmatik şekilde kazanca çevirdiğini, dolayısıyla sadece ABD'nin değil örneğin Körfez ülkelerinin de "savaş ekonomisi"nden kârlı çıktığını gösteriyor.

Yanıt: Müslüman ülkelerin kısa vadeli kazançlar elde etmesinin ABD'nin stratejik çıkarlarıyla çelişmek bir yana, çoğu zaman bu çıkarlarla uyumlu gerçekleşir. Zira petrol ve gaz gelirleri artan Körfez ülkeleri, bu gelirlerini yine büyük ölçüde Batı finans sistemine ve yatırımlarına kanalize etmektedir. Nitekim Katar'ın LNG kapasite artış projesinde Exxon Mobil, Shell, Total gibi Batılı enerji devleri doğrudan ortak oldu; Suudi Arabistan'ın yükselen petrol gelirleri ise ABD'den devasa silah alımları ve yurtdışında yatırımlar olarak geri dönmektedir. Dolayısıyla Orta Doğu'daki müttefiklerin zenginleşmesi, ABD için hem yeni pazar hem de yatırımlar anlamına gelir. Öte yandan, Türkiye ve Körfez monarşileri gibi ülkelerin Rusya ile dengeli ilişkiler kurma çabası, çok kutuplu dünyada pozisyon almak içindir; ancak bu ülkeler güvenlik açısından hala büyük oranda ABD'ye bağımlıdır. Örneğin Suudi Arabistan'ın savunması Amerikan sistemlerine dayanır ve İran tehdidine karşı Washington'ın desteğine muhtaçtır. Türkiye NATO üyesi olarak Amerikan nükleer şemsiyesinin parçasıdır.

Kısacası, Müslüman ülkelerin pragmatik manevraları ABD'nin kontrolü dışında gelişmiyor; ABD bu aktörlerle yakın diyalog ve çıkar alışverişi içinde, gerektiğinde baskı kurarak onların kazanımlarını kendi stratejik çerçevesine uygun tutmaya özen gösteriyor. İslam dünyasındaki halkların bu dengeleri iyi okuması ve dış güçlerin oyunlarına karşı uyanık olması çağrısı yapsa da, mevcut tabloda Müslüman hükümetlerin elde ettiği ekonomik avantajların büyük güç rekabetinde ABD'ye meydan okur boyutta olmamaktadır. ABD, petrol zengini müttefiklerini de kendi jeoekonomik hamlelerinin bir parçası haline getirerek toplam kazancını artırmıştır.

7. Toplumlar Arası Birleşme Öngörüsünün Gerçekçilikten Uzak Olduğu

Karşı Görüş: Toplumlar arası dayanışma ve birleşme yönündeki umutların gerçekçi olmadığı eleştirisi dile getirilmektedir. Bu görüşe göre büyük güçlerin çıkar çatışmalarında sıradan halkların birleşerek ortak bir tavır alması pratikte zordur. Ukrayna savaşı örneğinde “Batı toplumlarının kenetlenmesi” söylemi dile getirilse de aslında küresel ölçekte ciddi bir bölünme vardır: ABD ve Avrupa kamuoyları Rusya'ya karşı sert tutumu desteklerken, küresel Güney'deki toplumların önemli kısmı bu savaşı Batı'nın sorunu olarak görüp tarafsız kalmayı yeğledi. Hatta NATO içindeki bazı toplumlarda (örneğin Macaristan, Slovakya) Rusya ile uzlaşma yanlısı görüşler yüksektir. ABD içinde dahi Ukrayna'ya yardımı fazla bulan ve iç sorunlara öncelik verilmesini isteyen kesimler bulunmaktadır; Cumhuriyetçi tabanda yaklaşık %40'lık bir kesim ABD'nin Ukrayna'ya desteğinin çok fazla olduğunu düşünmektedir. Ortadoğu'da ise Müslüman halkların ortak bir bilinçle hareket edeceği fikri uzak bir ideal olarak görülüyor; zira bölge içi mezhep, etnik ve siyasi bölünmeler derin olup “İslam dünyasının birliği” söylemi gerçeklikten uzaktır. Eleştirel bir bakış, toplumlar arası birleşme öngörüsünün mevcut koşullarda hayata geçmesinin pek mümkün görünmediğini savunuyor.

Yanıt: Toplumlar arası dayanışma hedefini bir ideal olarak ortaya koyarken bunun kolay olmadığının farkında olmak, ancak bunu imkânsız da görmemek gerekir. Öncelikle, Batı ittifakı içindeki toplumsal birlik büyük ölçüde sağlanmıştır: ABD ve Avrupa halkları Rusya'nın saldırganlığı karşısında genel olarak Ukrayna'yı destekleme konusunda hemfikirdir ve bu durum transatlantik dayanışmayı güçlendirmiştir. Yapılan kapsamlı bir ankete göre ABD ve Avrupa kamuoylarında çoğunluk, Ukrayna'nın topraklarını geri almasını ve Rusya'nın durdurulmasını savunmaktadır; Amerikalıların %71'i ve Avrupalıların %65'i Rusya'yı düşman veya rakip olarak gördüğünü ifade etmektedir. Bu, savaşın en azından “Batı toplumu”nu benzersiz bir biçimde birleştirdiğini gösteren bir veridir. Küresel Güney'de ve İslam

coğrafyasında birleşme konusunda ise, bunun kısa vadede devletler düzeyinde zor olduğunu kabul etmekle birlikte, sivil toplum ve entelektüel düzeyde bir bilinç birliği çağrısı yapılabilir, yapılmalıdır. “Müslüman halkların bilinçli duruşu ve işbirliği, jeoekonomik satranç tahtasında yalnızca piyon olmamak için tek yol gibi görünüyor” diyerek, birlik idealinin uzak olsa da üzerinde çalışılması gereken bir hedef olduğunu hatırlamak gerekir. Bu, mevcut gerçekliğin toz pembe görülmesi değil, aksine zorluğun teslim edilip uzun vadeli bir vizyon ortaya konmasıdır. Son tahlilde, savaşların kazananı gibi görünen güçlerin bile kalıcı barış ve adaleti tesis edemeyeceğini, toplumlar arasında diyalog ve dayanışma olmadan herkesin zarar göreceği kaçınılmaz bir durumdur. Bu nedenle “birleşme” öngörüsü gerçekçilikten uzak bir hayal değil, barış ve huzur adına zor da olsa peşinden gidilmesi gereken bir idealdir. Bu ideali canlı tutmanın önemine dikkat çekmek, jeoekonomik kazanç uğruna feda edilen değerlerin eninde sonunda herkese kayıp yaşatacağını hatırlatmak önem arz etmektedir.

Sonuç

Ukrayna savaşı ve İsrail-İran gerilimi, Washington'ın jeostratejik satranç tahtasında aynı anda oynadığı iki cephe olarak öne çıktı. ABD yetkilileri her ne kadar bu krizlerde “müttefikleri koruma” veya “değerleri savunma” söylemine sarılsalar da, gerçekçi bir analiz ABD'nin bu çatışmalardan ciddi stratejik ve ekonomik çıkarlar elde ettiğini gösteriyor. Örneğin Avrupa, Rusya'ya uygulanan yaptırımlar sonrası doğalgaz ihtiyacını büyük ölçüde Amerikan LNG'siyle karşılamak zorunda kaldı. Ancak Avrupa'nın ödediği fiyat, ABD iç pazarının neredeyse dört katı seviyesinde gerçekleşti. Bu durum Avrupalı liderlerin tepkisine yol açtı; Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, ABD'nin savaş sırasındaki fahiş enerji fiyatlarını “müttefikce olmayan” bir tutum olarak niteledi. Benzer şekilde, Ukrayna'ya destek için kendi stoklarından silah gönderen Avrupa ülkeleri, boşalan cephaneliklerini ABD yapımı silahlarla doldurmak üzere milyarlarca dolarlık yeni siparişler veriyor. Nitekim Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) verilerine göre, Avrupa'nın silah ithalatı 2020-2024 döneminde bir önceki beş yıla kıyasla %105 arttı; bu yeni silahların %64'ünü Amerikalı şirketler sağladı. Kısacası ABD, Ukrayna krizini fırsata çevirerek Avrupa'yı yeniden kendine güvenlik açısından bağımlı hale getirdi, NATO'yu güçlendirdi ve savunma sanayii için devasa bir talep yaratmış oldu. Orta Doğu cephesinde de benzer bir tablo var: Washington, İsrail-İran gerginliğinde doğrudan çatışmadan kaçınırken İsrail ile Arap müttefiklerini İran

tehdidine karşı yakınlaştırdı ve bu sayede bölgeye milyarlarca dolarlık silah satışı yaptı. ABD destekçileri bu adımları “istikrar sağlama” diye savunsa da, ortaya çıkan tablo ABD hegemonyasının savaş ekonomisi üzerinden pekişmesi anlamına geliyor. Amerikan karar alıcıları dolar eksenli finansal düzeni de bir silah gibi kullanarak hasımlarını (Rusya ve İran’ı) küresel piyasalardan dışladı, SWIFT gibi mekanizmalarla ekonomik abluka kurdu. Bu yolla müttefiklerini de saf tutmaya zorladı – zira yaptırımlara uymayanın yaptırıma uğrayacağı mesajı net verildi.

Kısa vadede ABD’nin kazanç hanesi dolarken, uzun vadede bu stratejinin ciddi riskler barındırdığı görülüyor. Washington’un savaşı fırsata çeviren hamleleri, Moskova ve Pekin’i Amerikan gücüne meydan okuyacak alternatifler geliştirmeye itti. Örneğin Rusya ve Çin, uluslararası ticarete doları devre dışı bırakma çabalarını hızlandırdılar. 2024 itibarıyla iki ülke arasındaki ticaretin neredeyse tamamı ABD dolarından bağımsız şekilde, ulusal paralar veya alternatif sistemler üzerinden yapılır hale geldi. Bu “*doları baypas etme*” eğilimi, yalnızca ABD’nin rakipleriyle sınırlı kalmadı. Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır gibi geleneksel Amerikan müttefikleri dahi BRICS gibi batı-dışı ekonomik bloklara katılma isteği göstererek çok kutuplu dünyaya hazırlık sinyali veriyor. Bölge ülkeleri, artık tek bir süpergüce bağımlı kalmak yerine çıkarlarını dengelemek için Çin ve Rusya ile ilişkilerini derinleştiriyor. Nitekim Rusya’nın Ukrayna’yı işgali, Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerinin dış politika tercihlerini daha otonom ve pragmatik kılmaları için katalizör etkisi yaptı. Washington’ın baskısına rağmen birçok Orta Doğu hükümeti Ukrayna savaşında Rusya’ya karşı açık tavır almaktan kaçındı; hatta Suudi Arabistan ve BAE, ABD’nin itirazlarına aldırmadan Rusya ile enerji ve savunma iş birliklerini sürdürdü. Avrupa cephesinde de benzer bir huzursuzluk söz konusu: ABD şemsiyesi altında güvenlik sağlanıyor olsa da, Washington’un savaş ekonomisinden sağladığı dev kazançlar Avrupa’da tepki çekiyor. Üst düzey bir AB yetkilisinin ifadesiyle, “savaştan en fazla kâr eden ülke ABD; çünkü daha yüksek fiyata daha fazla gaz ve silah satıyor”. Bu durum, kamuoyunda ABD’ye karşı hayal kırıklığını büyütüyor ve transatlantik birliğin geleceğini sorguluyor. ABD tarafı ise eleştirileri “Putin’in suçu” diyerek savuşturmaya çalışıyor, ancak hem müttefik hükümetler hem de halk nezdinde “*Amerika bizim sıkıntımızdan haksız kazanç mı sağlıyor?*” sorusu yüksek sesle sorulmaya başladı. Sonuç olarak, ABD’nin kazanç odaklı savaş politikaları kendi müttefiklerini bile huzursuz eden çatlaklar oluşturuyor: Bir yanda Rusya-Çin bloku doları baypas etme ve yeni ittifaklar kurma peşinde, diğer yanda Avrupa kendi stratejik özerkliğini ve enerji güvenliğini sağlama arayışında.

En önemlisi, bu jeoekonomik satranç hamlelerinin asıl faturasını sıradan insanlar ödüyor. Ukrayna'daki savaşın tetiklediği enerji ve gıda krizleri, dünyanın dört bir yanında milyonlarca aileyi derinden sarstı. Avrupa'da doğal gaz ile elektrik fiyatlarındaki patlama haneleri zor durumda bırakırken enflasyon rekor seviyelere çıktı; düşük gelirli kesimler için ısınma ve ulaşım masrafları katlanılamaz hale geldi. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da ise savaşın zincirleme etkisiyle buğday ve ekmek fiyatları fırladı. Özellikle Ukrayna ve Rusya'dan hububat ithal eden Mısır, Lübnan, Tunus gibi ülkelerde yoksul halk kesimleri ekmek kuyruğuna girip zam korkusuyla un sıkıntısını hisseder oldular. Yemen gibi yıllardır iç savaşın pençesindeki ülkelerde durum daha da vahim: 8 milyon çocuk zaten açlık sınırındayken, Ukrayna savaşının getirdiği gıda fiyat şokları bu çocukları tam manasıyla kıtlığın eşiğine sürüklüyor. Amerika ve Avrupa kamuoyuna göre bu sıkıntıların sorumlusu “*Putin'in savaşının yarattığı tahribat*” olsa da, küresel yaptırımlar ve ekonomik savaş taktikleri de bu insani krizi derinleştiren bir etken. Örneğin, Rusya ve İran'a uygulanan finansal yaptırımlar bu ülkelerin gelirlerini kısarken küresel petrol ve gıda fiyatlarını yükseltti; bu da gelişmekte olan ülkelerde hayat pahalılığını körükleyip toplumsal huzursuzluk riskini artırdı. Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı yetkilileri, “savaş bir yerde gıda güvensizliğini artırırsa bunun huzursuzluk ve şiddet olarak başka yerlere sirayet edebileceği” uyarısını yapıyor. Sonuç olarak büyük güçlerin güç gösterileri, “*uzaktaki savaşa bizim ne ilgimiz var*” diyemeyecek milyonlarca masumu ekonomik olarak vuruyor. Ne yazık ki bu tabloda, Müslüman coğrafyalar orantısız bir yük taşıyor: Yıllardır çatışmalarla boğuşan halklar, şimdi de Ukrayna savaşı gibi krizlerin getirdiği pahalılık ve kıtlık sorunlarıyla uğraşüyor, yarınlarına dair umutlarını yitiriyor.

Son tahlilde, savaş ekonomisi kısa vadede bazı kazananlar üretse de uzun vadede kalıcı barış ve adalet arayışını zora sokuyor. ABD gibi süper güçler, iki cephede birden (hem Avrupa'da hem Orta Doğu'da) jeoekonomik çıkarlarını maksimize etmeye yönelik adımlar atarken, bu adımların yarattığı ters rüzgârları da hesaba katmak zorunda kalacaklar. Nitekim her hamlenin bir bedeli, her kazancın bir riski var: Washington'ın enerji ve silah satışlarından elde ettiği tarihi kazançlar, Rusya-Çin eksenini birbirine yakınlştırıp ABD'nin küresel nüfuzuna meydan okuyan yeni girişimleri tetikledi. Avrupa, güvenliği için ABD'ye mecbur kaldı ancak bu bağımlılığın rahatsızlığıyla kendi savunma kapasitesini ve enerji kaynaklarını çeşitlendirme çabasına girdi. Orta Doğu'da ise geleneksel müttefikler bile çok kutuplu dünyada seçeneklerini artırmak için daha bağımsız bir politika izliyor. Washington, savaş ekonomisinden “kendi hegemonyasını pekiştiren hamleler bütünü” olarak faydalandı; fakat bunu yaparken müttefiklerini küstürme ve rakiplerini alternatif yollar aramaya zorlama riskini aldı. Bu

gelişmeler, İslam dünyasının önüne de önemli sorumluluklar koyuyor. Ukrayna'dan İran'a uzanan krizler zinciri, Müslüman toplumlara bir kez daha birlik olmanın ve kendi geleceklerini dış müdahalelerden bağımsız kurmanın değerini hatırlatıyor. Elbette bu idealin gerçekleşmesi kolay değil – zira çıkarları zedelenen büyük güçler, bölge ülkelerine siyasi ve ekonomik baskı yapmaktan çekinmeyecektir. Nitekim son yıllarda gördük: ABD, İran'ı izole etmek için kapsamlı yaptırımlar uyguluyor; Suudi Arabistan gibi ortaklarını da Rusya veya Çin'le yakınlaşmaları durumunda kararlarını gözden geçirmeleri için uyarıyor. Yine de, Müslüman coğrafyaların bilinçli bir duruş sergileyip iş birliği yapması, jeoekonomik satranç tahtasında piyon olmamanın yegâne yolu gibi görünüyor. Washington'ın enerji, silah ve dolar eksenli hesapları sürerken, bu hesapların er ya da geç insani değerlerle sınanacağı günler gelecektir. Sonuçta jeoekonomik kazançlar uğruna feda edilen barış, eninde sonunda herkes için bir kayıp anlamına gelir. İslam dünyasının sivil toplumları ve kanaat önderleri, savaş ekonomisinin gölgesine hapsolmadan ortak bir huzur düzeni kurma ideali peşinde koşmaya devam etmeli; zira tarih, büyük güçlerin oyunlarına karşı uyanık kalmayanların aynı acıları tekrar tekrar yaşadığını gösteriyor.

KAYNAKÇA

Al Jazeera. (2023). *Ukraine war pushes millions in MENA into food insecurity*. <https://www.aljazeera.com>

Atlantic Council. (2023). *BRICS currency plan faces structural hurdles*. <https://www.atlanticcouncil.org>

Atlantic Council. (2023). *How Russia and China are advancing de-dollarization*. <https://www.atlanticcouncil.org>

Bloomberg. (2024). *China's yuan share in global reserves falls after 2022 peak*. <https://www.bloomberg.com>

Bruegel. (2023). *European energy imports and dependence after the Russian invasion*. <https://www.bruegel.org>

Carnegie Endowment for International Peace. (2023). *The BRICS challenge to the dollar: A mirage or a shift?* <https://www.carnegieendowment.org>

Chatham House. (2024). *Arms, alliances, and autonomy: Europe's strategic dilemma*. <https://www.chathamhouse.org>

Chatham House. (2024). *The EU's strategic autonomy dilemma in defense*. <https://www.chathamhouse.org>

Council on Foreign Relations. (2024). *U.S. sanctions policy and the future of dollar dominance*. <https://www.cfr.org>

Defense News. (2024). *US arms sales to NATO allies up 233%*. <https://www.defensenews.com>

Energy Intelligence. (2023). *Qatar's role in Europe's energy recalibration*. <https://www.energyintel.com>

Eurostat. (2024). *EU energy import statistics*. <https://ec.europa.eu/eurostat>

Eurostat. (2025). *Energy statistics quarterly*. <https://ec.europa.eu/eurostat>

Financial Times. (2023). *Global south eyes alternatives to dollar amid sanctions push*. <https://www.ft.com>

Financial Times. (2024). *How US LNG surged into Europe post-Russia ban*. <https://www.ft.com>

Foreign Affairs. (2023). *Biden's strategy in Ukraine: From reaction to design*. <https://www.foreignaffairs.com>

International Energy Agency. (2023). *World energy outlook*. <https://www.iea.org>

International Monetary Fund. (2023). *Currency composition of official foreign exchange reserves (COFER)*. <https://www.imf.org>

ISPI – Istituto per gli Studi di Politica Internazionale. (2023). *The Middle East and the war in Ukraine: Between balancing and bandwagoning*. <https://www.ispionline.it>

Middle East Eye. (2023). *Saudi Arabia's energy windfall and its implications*. <https://www.middleeasteye.net>

Middle East Institute. (2023). *Saudi Arabia and UAE's pivot towards China: Implications for US policy*. <https://www.mei.edu>

Pew Research Center. (2023). *Global views on Ukraine, Russia, and the United States*. <https://www.pewresearch.org>

Pew Research Center. (2023). *Views on the Ukraine war and global responsibility*. <https://www.pewresearch.org>

Politico. (2022). *Europe accuses US of profiting from war*. <https://www.politico.eu/article/europe-accuses-us-war-profiteering-energy-defense>

RAND Corporation. (2023). *The cost of supporting Ukraine: Strategic implications*. <https://www.rand.org>

RAND Corporation. (2023). *The cost of supporting Ukraine: U.S. interests and strategic calculations*. <https://www.rand.org>

Reuters. (2022). *From 15 M t to 55 M t annually in 2022 and 2023; total export volume doubled*. <https://www.reuters.com>

Reuters. (2023). *US LNG exports to Europe surged to record highs amid Ukraine war*. <https://www.reuters.com>

SIPRI – Stockholm International Peace Research Institute. (2024). *Trends in international arms transfers 2024*. <https://www.sipri.org>

The Economist. (2024). *Why the dollar still reigns*. <https://www.economist.com>

The Guardian. (2023). *EU officials say US is profiting from war*. <https://www.theguardian.com>

U.S. Energy Information Administration. (2023). *The United States was again the largest supplier of liquefied natural gas (LNG) to Europe, accounting for 48% in 2023*. <https://www.eia.gov>

Wikipedia. (2023). *By 2023, the U.S. had become the biggest LNG exporter in the world*. <https://en.wikipedia.org>

World Bank. (2023). *Russia-India trade report 2022–2023*. <https://www.worldbank.org>

World Food Programme. (2023). *Global hunger response to Ukraine conflict*. <https://www.wfp.org>